

Prof. Dr. J.M.G. Leune

Aanbieding van het boek “De landgoederen Ekelenberg en Padmos in Steenberg” aan wethouder Cor van Geel op 6 december 2012 (ppt 1)

Mijnheer de wethouder, geachte gasten

Met veel genoegen heb ik de uitnodiging van het gemeentebestuur van Steenberg aanvaard om hier vandaag mijn nieuwe boek te presenteren. Ik ben niet in Steenberg geboren (dat gebeurde in Sint Philipsland, begin 1945) maar ik bracht er wel een groot deel van mijn jeugd door. Mijn ouders woonden er vanaf 1950 tot 1967. Aanvankelijk in de Komwei (in de Julianastraat), later in de Grote Kerkstraat waar toen de neutraal-bijzondere school voor lager en uitgebreid lager onderwijs was gevestigd waarvan mijn vader hoofd resp. directeur was.

Aan mijn jeugdijaren in Steenberg bewaar ik goede herinneringen.

Ik groeide er op in de tijd van het rijke roomse leven waarvan de majestueuze St. Gummaruskerk nog steeds getuigt. De diep gewortelde rivaliserende verhoudingen tussen protestanten en katholieken ontgingen mij niet. Ik denk wel eens terug (zeker dezer dagen) aan de sneeuwbalgevechten tussen de leerlingen van de school van mijn vader en die van de r.k. school op de Westdam. Protestantse knickers versus katholieke stoepschijters, kwalificaties die als beledigend waren bedoeld zonder dat we over en weer wisten waarom.

Ik herinner me ook nog goed de weeïge geur van de suikerfabriek in de campagnetijd, het bloeiende verenigingsleven, de jaarlijkse kermis, het carnaval (waarbij ik als protestantse jongen op gepaste afstand bleef) en de wielerskoersen. Het doet me genoeg hier weer even terug te zijn en wel op een locatie die in mijn jonge jaren gold als levensgevaarlijk omdat hier de sterfputten van de suikerfabriek lagen.

Steenberg is een stad met een rijkgeschakeerde geschiedenis. In zichtbare vorm ging er erg veel verloren (denk bijv. aan de vestingwerken), maar in het archief van de stad (dat wordt bewaard in het Markiezenhof) is over de stadsgeschiedenis gelukkig veel bewaard gebleven. Reeds vanaf 1308 zijn gegevens overgeleverd over het stadsbestuur. Het archief van het Gasthuis gaat terug tot 1516, van de Herv. Kerk tot 1597, het notarieel archief tot 1606 en het archief van de Weeskamer tot 1611. Verreweg de meeste van deze archiefbestanden (die beetje bij beetje gedigitaliseerd worden) bevatten geen of nauwelijks hiaten. Slechts een fractie van dit omvangrijke en boeiende culturele erfgoed is ontsloten. De vroegere stadsarchivaris Albert Delahaye leverde belangrijke bijdragen aan de reconstructie van de stadsgeschiedenis. Tot de zeldzame auteurs op dit terrein behoort ook Dr. Willem van Ham die hier vanmiddag aanwezig is. Op genealogisch gebied maakte en maakt Adri Bosters zich verdienstelijk. Wijlen Con Slokkers toonde veel belangstelling voor de geschiedenis van het alledaagse leven in Steenberg.

De activiteiten van de Heemkundekring “De Steenen Kamer” en van de Stichting Stadsarcheologie Steenberg zijn prijzenswaardig. We leven in een tijd van herlevend historisch bewustzijn. Daarvan zijn gelukkig nu ook in Steenberg tekenen te bespeuren. De recente aanschaf van het fraaie schilderij van het oude stadhuis is hiervan een voorbeeld. Ik hoop dat het boek dat vandaag wordt gepresenteerd anderen zal inspireren en motiveren om verder in de boeiende geschiedenis van de stad en de gemeente in ruimere zin te duiken en daarover te publiceren.

In 2011 stelde ik vast dat de landgoederen Ekelenberg en Padmos behoorden tot de ongeschreven bladzijden van de Steenbergse historie. Ik herinner me nog dat ze tijdens mijn jeugdijaren verboden gebied waren. Er deden mytische verhalen over de ronde. Ze waren met een geheimzinnige waas omringd. Ik heb getracht hun geheimen te ontsluiten, overigens niet wetend dat daarmee vrijwel gelijktijdig ook Adri Bosters bezig was. Hij heeft er onlangs over gerapporteerd, in het bijzonder over de eigenaren.

Ekelenberg en Padmos zijn landgoederen nabij de Welberg in het Oudland, het oudste grondgebied van de gemeente Steenberg, hier doorgaans betiteld als het “Touwland” (ppt 2). Deze afbeelding dateert uit ca. 1908. De omgrachting van het kasteelterrein van Padmos is nog goed te zien, de Padmosboerderij bestond nog evenals de eeuwenoude hofstede Steenhuysen die in 1928 door brand werd verwoest. Er stond nog water in de gracht rondom het kasteelterrein van hofstede De Lantaren.

De gangbare hypothese dat Padmos (in Steenberg bij sommigen beter bekend als het Pallemoes) stamt uit de 13de eeuw heb ik niet kunnen bevestigen. Zo'n ouderdom is goed denkbaar (in die eeuw ontstond de stad Steenberg), maar er is geen bewijs voor aangetroffen. Zeker is wel dat Padmos, zij het nog niet onder die naam, in de 15de eeuw bestond. De toekenning, in 2003, van de monumentenstatus aan het terrein waarop ooit het kasteeltje van Padmos heeft gestaan is om die reden alleszins begrijpelijk. De oudste afbeelding van het slot dateert uit 1565 en bevindt zich in de Sint-Bernardusabdij in Bornem (België) (ppt 3 en 4). 25 jaar later, in oktober 1590, zag de stad Steenberg, die toen in Spaanse handen was en door troepen van prins Maurits werd belegerd, er zo uit (ppt 5), met het stadhuis op de Markt, de St. Jacobskerk en de Wouwse Poort.

Terug naar Padmos. In 1805 maakten de landmeters Adan en Van Diepenbeek de volgende schetstekening van het slot Padmos en de bijbehorende boerderij (ppt 6).

Het kasteeltje is in de eerste helft van de 19de eeuw zo afgebeeld (ppt 7). Op basis van die tekening vervaardigde Piet Adriaansen het volgende, licht gefantaseerde schilderij (ppt 8). Het slot is in 1860 gesloopt. Er hoorde een boerderij bij die er begin 20ste eeuw zo uitzag (ppt 9). Op oudejaarsavond 1916 voltrok zich op die boerderij een drama toen de pachtboer Jan van Gastel door zijn 19-jarige knecht werd doodgeschoten. Hij liet vier jonge kinderen achter, de jongste nog maar zeven maanden oud. Dat de knecht de moordenaar was kwam pas een jaar later aan het licht. De dader werd veroordeeld tot 12 jaar cel, maar de aanstichtster van de moord, de echtgenote van het slachtoffer, kreeg van de rechtbank in Breda een straf opgelegd van 15 jaar cel. De knecht had een verhouding met de boerin en deze had hem beloofd met hem te zullen trouwen als haar echtgenoot zou worden geliquideerd. Ruim zeven maanden na de moord brandde de boerderij volledig af. De oorzaak is nimmer opgehelderd. Zo kwam in dubbel opzicht aan de eeuwenoude Padmoshoeve een triest einde, want de boerderij is niet meer herbouwd. Eeuwenlang lagen diverse percelen grond die bij Padmos hoorden in de polder Nieuw Cromwiel (ppt 10). Het landgoed omvatte geruime tijd ca. 100 gemeten grond, ongeveer fifty-fifty verdeeld over Nieuw Cromwiel en het Oudland. Toen Padmos in 1983 werd verkocht aan Brabants Landschap had het een omvang van ruim 23 hectaren, vrijwel even groot als toen Jacobus Johannes van Loon er in 1890 eigenaar van werd.

In 1890 is het kasteelterrein van Padmos en de directe omgeving daarvan cartografisch als volgt afgebeeld (ppt 11).

Ekelenberg is aanzienlijk jonger dan Padmos en is vanaf 1634 geleidelijk tot ontwikkeling gebracht. Het omvatte aanvankelijk niet meer dan 6 gemeten land (ca. 2,4 hectaren), maar ook dit landgoed dijde uit tot een complex van ruim 100 gemeten nadat ook de nabijgelegen eeuwenoude boerderijen de Steenput (ook omschreven als de Pomp en nog later als Eikendaal) en de Duiventoren (ook omschreven als de Warande) in het bezit van de eigenaar van Ekelenberg waren gekomen (ppt 12). Later werd het complex door eigensomsoverdrachten ingekrompen. Toen Ekelenberg in 1850 werd gekocht door Jacobus Laurentius van Loon (de vader van de mede-oprichter van de Steenbergse suikerfabriek) omvatte het landgoed ruim 23 hectaren.

Op het landgoed lag een landhuis dat er in de 18de eeuw zo uitzag (ppt 13). Vermoedelijk is het huis aan het begin van de tweede helft van de 18de eeuw volledig herbouwd. In 1805 is van dit huis door de landmeters Adan en Van Diepenbeek de volgende schetstekening vervaardigd (ppt 14). In 1829 is het huis wederom volledig herbouwd. Daarvan kon geen afbeelding worden getraceerd. We weten wel heel precies hoe het huis was ingedeeld en ingericht. Zo waren er afgezien van de keuken, de kelders en de zolders 13 kamers. Reeds in mei 1856 is het huis gesloopt, dus betrekkelijk kort na de herbouw. We weten precies waar het landhuis Ekelenberg heeft gelegen, maar moeten anno 2012 onze verbeelding te hulp roepen als we er een beeld van willen vormen (ppt 15). Niet alleen het landhuis is verdwenen, maar ook de daarbij behorende fraaie tuinen en vijvers. Ook van de wijngaard is niets meer over. Het in 1829 herbouwde huis had een kelder met maar liefst 17 gemetselde wijnbakken. De toegangswegen vanaf de Hoogstraat en vanaf de Moerstraatseweg zijn nog geheel intact (ppt 16).

In het boek passeren vele eigenaren van de beide landgoederen de revue. Het waren overwegend rijke patriciërs uit onder meer Antwerpen, Bergen op Zoom, Rotterdam, Tholen en Zierikzee. Ze kwamen ook uit Steenberg zelf. Tot de legendarische Steenbergse eigenaren van Ekelenberg behoort burgemeester Pieter Carel Wijnmalen die daar volgens overlevering vele amoureuze avonturen beleefde. Eveneens volgens overlevering was hij zo gehaat dat de duivel zijn lijk in een steen

veranderde. Zijn broer Rupertus Wijnmalen was enige tijd eigenaar van Padmos. Van de eigenaren uit Steenberg en speelde vooral de familie Van Loon een hoofdrol. Leden van deze familie (waaronder drie burgemeesters: Jacobus Laurentius, Jacobus Johannes en Jacobus Antonius) bezaten Ekelenberg ruim 128 jaar en Padmos gedurende 93 jaar (ppt 17). De familie Van Loon bezit er nog het jachtrecht. Er valt over de diverse eigenaren veel te vertellen. Ik moet me beperken tot slechts enkele bijzonderheden.

De oudste eigenaar van Padmos die ik kon traceren is de familie Coelgheenens uit Bergen op Zoom. Deze familie speelde een belangrijke rol in het bestuur van die stad, maar was ook zakelijk actief betrokken bij de turf- en de zoutwinning rondom Steenberg in de 15de eeuw en vermoedelijk al eerder. Mr. Willem Coelgheenens jr. (die leefde van 1443 tot eind 1514) had in 1492 in Halsteren een ontmoeting met niemand minder dan Desiderius Erasmus. Deze kwalificeerde Coelgheenens in een van zijn vele brieven als een vriend en geleerde. In de eerste helft van de 16de eeuw werd Padmos eigendom van het Antwerpse riddersgeslacht Van Immerseel.

Padmos was gedurende 81 jaar in het bezit van de Rotterdamse regentenfamilie Van Berckel. Als klein jongetje moet de in Rotterdam in 1725 gedoopte Pieter Johan van Berckel op Padmos hebben gespeeld (waarschijnlijk gedurende mooie zomerdagen). Hij was de eerste ambassadeur van ons land (toen in de gestalte van de Republiek der Verenigde Nederlanden) in de Verenigde Staten van Amerika (1783-1788).

Eigenaren van Padmos (of hun erfgenamen) werden soms geconfronteerd met een aanzienlijke waardedaling van hun landgoed. Zo kocht de in Bergen op Zoom geboren Anthony van Sorgen Padmos in 1733 voor fl. 15.000 maar bracht het in 1750 niet meer op dan fl. 5.445. De belangrijkste oorzaak van de forse waardedaling was de inundatie van het Oudland in april 1747 toen deze polder om militaire redenen merendeels onder water werd gezet in het zicht van een te verwachten (en kort daarna gerealiseerde) aanval van Franse troepen op Bergen op Zoom. Zo'n contrast tussen aankoop- en verkoopprijs kwam meer voor. Hendrik Adriaan Anemaat kocht het landgoed in 1797 voor fl. 20.000. Nog niet eerder was er zoveel voor betaald. Maar toen hij het landgoed in 1817 gedwongen moest verkopen leverde het maar liefst fl. 7000 minder op.

Op Ekelenberg speelde het geslacht De Ram van Hagedoorn gedurende ruim 100 jaar een hoofdrol. Vooral deze familie bracht dit landgoed tot ontwikkeling, nadat Isaak Noirot, zoon van Jaques Noirot, rentmeester van de prins van Oranje in Steenberg en Roosendaal, hiervoor de grondslag had gelegd. Een straat in Steenberg houdt de herinnering aan de familie De Ram van Hagedoorn levend (ppt 18). De eerste eigenaar van Ekelenberg uit dit geslacht was Francois de Ram van Hagedoorn I. Hij was commandeur van Steenberg in de periode 1639-1666. Zijn zoon Francois de Ram van Hagedoorn II (die leefde van 1645 tot 1701) was een belangrijke kolonel in het Staatse Leger en in die hoedanigheid actief betrokken bij de spectaculaire verovering van de Engelse troon door stadhouder prins Willem III in 1688, dezelfde Willem die samen met zijn echtgenote Mary in 1693 de lezeaar schonk die thans nog prijkt op de preekstoel van de protestantse kerk alhier met daarin de gekroonde initialen W en M. Kolonel Francois de Ram en zijn gelijknamige zoon Francois (1686-1722) waren in formele zin protestants, maar met nauwelijks verborgen sympathie voor het herlevend katholicisme in Steenberg. Vader Francois steunde de verboden schuilkerk van pastoor Jacobus Kerckers op de Welberg en wees zelfs Kerckers aan als toeziend voogd van zijn twee kinderen. Naar pastoor Kerckers is een straat in de Welberg genoemd. Francois de Ram van Hagedoorn III (1686-1722) droeg in 1707 bij aan het ontstaan van de r.k. kerk in de Kleine Kerkstraat in Steenberg.

De laatste eigenaar van Ekelenberg uit dit geslacht was Magdalena Elisabeth de Ram die op Ekelenberg in 1687 is geboren. Zij huwde met de Zweedse edelman en officier Hendrik Magnus baron van Buddenbrock (ppt 19). Deze vervulde een hoofdrol in een grensoorlog tussen Zweden en Rusland. Voor de wijze waarop hij aan het Zweedse leger leiding had gegeven werd hij door een Zweedse krijgsraad ter dood veroordeeld. In 1743 werd hij met een bijl onthoofd, nadat hij vergeefs had gesmeekt om als edelman te worden onthoofd met het zwaard dan wel te sneuvelen voor een vuurpeloton. Zijn bezittingen werden geconfisqueerd. Zijn weduwe keerde op Ekelenberg terug. Op 1 december 1752 is zij als laatste telg uit het roemruchte Steenbergse geslacht De Ram in de Herv. Kerk van Steenberg begraven (ppt 20). In de mannelijke lijn was dit geslacht reeds in 1722 uitgestorven. Tot de eigenaren van Ekelenberg behoorde ook Cornelis Johannes Bloys. Een van zijn zonen, Willem Otto, werd daar geboren en groeide er op. Hij werd in 1801 gouverneur van Suriname. Andere zonen

vervulden heldenrollen in de marine van de Republiek, met name tijdens de Vierde Engelse Oorlog (1780-1784).

Opmerkelijk is dat veel eigenaren van beide landgoederen actief waren in het openbaar bestuur. Zij vervulden functies als gouverneur, burgemeester en schepen, overigens vrijwel altijd gecombineerd met lucratieve zakelijke bezigheden, hetgeen vroeger niet ongewoon was.

Ik heb niet alleen aandacht besteed aan de elites op Ekelenberg en Padmos maar ook aan de pachters van grond op deze landgoederen en aan het dienstpersoneel. Het is opmerkelijk hoeveel nu nog levende typisch Steenbergse families verre voorouders, oud-ooms, oud-tantes, achterneven of achternichten hebben die in een of andere functie (pachter, landbouwknecht, tuinman, dienstmeid, koetsier of koewachter) op de landgoederen werkzaam waren; zie het volgende overzicht van typisch Steenbergse familienamen (ppt 21 en 22). Ook op deze wijze waren en zijn de landgoederen met de stad Steenberg verstrengeld. Er is voor gezorgd dat de betreffende families middels een uitgebreide personenindex gemakkelijk in mijn boek zijn terug te vinden.

Voor de eigenaren vervulden de landgoederen vooral vier functies (ppt 23): beleggingsobject, lustoord, statussymbool en jachtterrein. Toen het boek al gedrukt was vond Cees Mol over de eerstgenoemde, economische, functie nog een bijzonderheid. Toen Jacobus Johannes van Loon in 1890 Padmos kocht voor fl. 18.650 werden alle (ja, alle) bomen op het landgoed beschreven. Dat waren er 1.115. Ze hadden toen een gezamenlijke waarde van fl. 6.452. Bomen vormden dus een substantieel bestanddeel van de totale waarde van het landgoed.

De landgoederen maken thans deel uit van het natuurgebied het Oudland dat overwegend wordt beheerd door Brabants Landschap en deels door Staatsbosbeheer. Ze zijn daarmee in goede handen. Dank zij de wandelroute “Ommetje Bergh & Vaert” zijn ze sinds eind 2011 voor het publiek toegankelijk (ppt 24).

Tot zover een beperkte greep uit de inhoud van het boek.

Ik dank via Gerard van Loon de familie Van Loon en voorts het gemeentebestuur van Steenberg en de stichting Het Noordbrabants Landschap voor hun bijdragen aan de realisering van mijn onderzoeksproject.

Diverse personen waren zo vriendelijk om mij bij het verzamelen en interpreteren van gegevens behulpzaam te zijn. Ik noem hier in de eerste plaats Cees Mol die met veel geduld, doorzettingsvermogen en enthousiasme een groot aantal archiefstukken heeft doorgeploegd, waaronder vele honderden notarisakten. Voor uiteenlopende bijdragen dank ik voorts Piet Adriaansen, Willem van Ham, Ad IJzermans, Fred van den Kieboom, Karel Leenders, Dinette Leune-Wijnen, Mirjam Neuteboom-Dieleman, Ad van de Par, Jan Peeters, Leo Van Schaverbeeck (abt van de Sint-Bernardusabdij te Bornem), Hans Schep, Godfried Scheijvens en Huib Uil. Het gemeentebestuur van Steenberg was zo gastvrij om deze presentatiebijeenkomst te organiseren. GigaBoek uit Heerhugowaard heeft het boek op een fraaie wijze uitgegeven. Ik dank hiervoor Roel Koedijker met wie ik op een bijzonder prettige manier heb samengewerkt.

Het is mij een eer en een groot genoegen om nu het eerste exemplaar van het boek aan te bieden aan de wethouder voor cultuur van de gemeente Steenberg, Cor van Geel (ppt 25).

Contactgegevens:

hleune@telfort.nl

www.hanleune.nl

info@gigaboek.nl

www.gigaboekshop.nl